

Nagy Tamás¹

Opponensi vélemény

Falusi Márton Jog és irodalom, haza és haladás a magyar eszmetörténetben című

doktori értekezéséről

Falusi Márton költő – szerintem induljunk ki ebből. Meglehet, szokatlan felütés – miszerint *aufakt* – ez egy olyan szöveg megközelítése során, amelynek szerzője épp jogtudósként lép elénk, s munkája nemcsak formájában és tartalmában, de nyilvánvalóvá tett célkitűzései szerint is tudományos értekezés, s így a műfaj követelményeinek megfelelően az értelmezés és értékelés irányvonalainak és mércéinek ehhez kell igazodniuk. Fognak is – legalábbis igyekszem erre törekedni – mégis úgy vélem, egy több szempontból rendhagyó dolgozat interpretációs kísérlete megenged efféle kiindulópontot, amellyel kapcsolatban – hasonlóan ahhoz, mint a szerző teszi saját választásait illetően – talán igazolni lehet, hogy nem önkényes. *Tehát*: Falusi Márton – túl azon, hogy irodalmi tevékenysége az esszéisztikától kezdve az irodalomtudományi tanulmányok írásán át a folyóirat-szerkesztésig és az irodalmi élet szervezésében való részvételéig sok mindent átfog – eredendően költő. Nem is akármilyen, többkötetes, az irodalmi intézményrendszer által elismert poéta, akinek – még ha valamelyest bizonytalan is, hogy a kortárs irodalmi kánonnak pontosan mely szegmensében helyezhetők el a művei – a költői/szépírói eljárásai (a stiláris döntésektől a mondatfűzésen át a jellegzetes dikcióig), a vonzódásai, hagyománykötdései, a mesterei ismertek vagy legalábbis sejthetők. A jelen értekezés olvasata szempontjából ennek *lehet* jelentősége, mindenekelőtt a szöveg tudattalanja utáni nyomozás során, ami engem legalább annyira foglalkoztat, mint annak explicit mondandója. (A megközelítemem, azt hiszem, ebben a tekintetben is hasonlít a szerzőéhez, aki a kortárs magyar irodalom- és alkotmánytörténeti narratívák *mögé* is próbál benézni, tudván, hogy minden szöveg esetében legalább annyira fontos, mi az, amit *nem* mond, mint az, amit *igen*. *Felszín, mély, fecseg, hallgat, ismerjük mindannyian*.)

Mielőtt azonban megpróbálnánk nyomába eredni a szöveg rejtélyeinek, hadd ejtsek néhány szót arról, miért gondolom a költői mivolt tényét és attribútumait játékba hozható szempontoknak értelmezés és értékelés összefüggésrendszerében.

Távrolról indítva: jogfilozófiai munkák tanulmányozása során nemegyszer keletkezett az a benyomásom – s ez később meggyőződésemmé lett – hogy számos szerző esetében irodalmi ízlés és jogelméleti álláspont között organikus kapcsolat áll fenn; egészen konkrétan: az előbbi legalább részben meghatározza az utóbbit. Kiragadott példák: nem véletlenül szerepelnek Rudolf von Jhering *Küzdelem a jogért* című művében olyan szépirodalmi szövegek elemzései, mint Heinrich von Kleist *Kolhaas-története* vagy Shakespeare-től *A velencei kalmár*, egyfajta inspirációs forrásokként működtetve a traktátus fejtegetéseit. Hasonlóképp a dolgozatban is elemzett Horváth Barna szinoptikus látásmódját összefüggésbe hozhatónak tartom a *Forradalom és alkotmány* című önéletrajzi írásában megidézett irodalom iránti rajongásával, műalkotásokkal, amelyek egyik legfőbb ismérve/erénye a több szempontúság, ami voltaképp nem más, mint helyzetek, szereplők, konfliktusok stb. *együtt látása* (Erre maga Falusi Márton is utal a dolgozat vonatkozó fejezetében). Richard Posner általános jurisprudenciájáról eképpen árul el sokat, hogy Kafka *Az átváltozását* csak „beteges vicc”-ként tudja értelmezni. És így tovább, folytathatnánk a sort James Boyd White választásaitól Richard Weisberg saját kánonjáig. Azt hiszem, Falusi Márton értekezésének szövegében szintén érzékelhető efféle kapcsolódás, s itt elsősorban nem az egyes

¹ Egyetemi docens, SZTE ÁJK, nagyt@juris.u-szeged.hu

diskurzusanalízisek választottjaira gondolok, nem is az értekezés nyelvi gazdagságában megnyilvánuló hatásokra, sokkal inkább arra, hogy a szerző irodalmi múltja, az abban megnyilvánuló – akár tudatos, akár véletlenek folytán alakuló – értékválasztásai mintha egyfajta (ő maga is használja e kifejezést dolgozatának egy pontján) „láthatatlan alkotmányát” képeznék az értekezés szövegének, s befolyásolják azt, miként vélekedik *például* nemcsak az irodalom tudománya által létrehozott párhuzamos kánonokról, de olyan jogtudományos kérdésekről is, mint az autoritásé vagy a szuverenitásé. Annak ellenére állítom mindezt, hogy a szerző értekezésének már az első mondatában *expressis verbis* deklarálja, hogy vizsgálódásai kizárólag prezentista és eszmetörténeti jellegűek kívánnak lenni, azaz nélkülözik az értékelés és normativitás elemeit; s mint opponenstársam megjegyezte, a dolgozat valóban törekszik a tudományos objektivitás és elfogulatlanság követelményeinek teljesítésére, és megvalósítani látszik azt. De vajon ez lehetséges-e? A honi jogfilozófiában a 2000-es évek elején komoly vita zajlott arról, hogy létezhet-e olyan jogelméleti koncepció, amely csak *leír* és nem *előír*. A válasz többnyire nemlegesnek bizonyult. A nemzetközi szakirodalomban pedig egészen szélsőséges vélemények is megfogalmazódtak. Pierre Schlag az amerikai jogtudomány egészét a mai napig a „langdelli paradigma” (na, tessék, szegény Thomas Kuhn) foglyának tekinti, amennyiben a jogtudósok – szereptévesztésük okán – mást sem tesznek, mint megkísérlik a bírák bíráiként megmondani, hogy azok helyesen vagy helytelenül döntöttek-e, illetve miként kellene vagy kellett volna; Richard Posner pedig egyenesen „kibicek és krakélerek” gyülekezetének tartja a jogtudomány képviselőit. A jelen értekezés szerzője nyilvánvalóan próbál távolságot tartani az efféle magatartástól, egyensúlyt létrehozni – ha a dolgozat kulcsfogalmait vesszük – „haza” és „haladás” programjai között, de azt hiszem, valamiféle „látens normativitás”, vagy nevezzük akár csak vonzódásnak, tetten érhető a szövegben, természetesen fakad a szerző eddigi életművéből: a „haza” javára. Ami nem baj, s ez véletlen sem kritikai megjegyzés (ráadásul tévedhetek is), kizárólag az irodalmi kötődés és a jogelméleti állásfoglalás közötti kapcsolatra szerettem volna rámutatni.

Továbbá: Falusi Márton literátori munkásságát, mint a jelen értekezés előzményét, egyfajta „előszövegét” azért is vélem fontosnak, mert a szerző – saját (bár más kontextusban alkalmazott) fordulatát kölcsönvéve – ezzel a dolgozattal „kimerészkedik a terepre.” Az irodalom felől érkezik, ám most a jogtudomány szavait szólaltatja meg. A magam részéről a legnagyobb elismeréssel vagyok a vállalkozás iránt. A jogi és irodalmi kutatások mindig kissé zavaró, furcsa sajátosságának tartottam azt, hogy legtöbbször úgy tűnik, mintha jogfilozófusok „belügyéről” volna szó. Javarásszt jogtudósok tollából származnak az efféle vizsgálódásokat részletező írások, jogtudományi konferenciákon vitatják meg a kutatások eredményeit és lehetséges irányait, a publikációk elsősorban jogtudományi folyóiratokban látnak nyilvánosságot, jogi egyetemeken tanrendjében kapnak helyet jog és irodalom kurzusok *stb.* Mintha a két – valóban professzionálisan differenciálódott – intézményrendszer között nem létez(het)ne átjáró. Jogászok írnak irodalomról: jogászoknak, belül maradván – hogy a dolgozatban többször hivatkozott Ronald Dworkin is megidéződjék – a jog birodalmának *limesein*. Ám ezzel együtt jár a hiányérzet: a két szféra képviselői és diskurzusai közt nincs érdemi párbeszéd, holott épp ez lehetne a jog és irodalom vizsgálódások egyik legfőbb hozadéka. Falusi Márton tanulmányai és értekezése megteremtik e párbeszéd lehetőségét, s ezt tekintem a dolgozat talán legkomolyabb érdemének – és erényének a bátorságot, amellyel mindezt végrehajtja – arról nem is beszélve, hogy „hozott anyagként” a szerző által felhalmozott irodalmi tudás – gyakorlat és elmélet egyaránt – önmagában véve is emelheti a jog és irodalom tematikájú írások s az ezekről folyó beszéd színvonalát. (Nyilván elfogult vagyok a kísérlet iránt, lévén magam hasonlóan érdekelt az elmúlt évtizedben, még ha ellenkező irányban próbáltam is igyekezni, nevezetesen jogfilozófia felől indulva az irodalmi nyilvánosság tudtára hozni, hogy jogászok igenis képesek lehetnek hozzátenni valamit az irodalomtudományi diskurzushoz, valamint kihívásnak tekintetem „átmenni a túloldalra”, *ne csak magunkhoz beszéljünk.*) *Summa:* úgy vélem, a határokat át kell lépni, és Falusi Márton ezt *megcselekedte* (ha már *haza*, az tán épp ezt követelte tőle), bontja a falakat, hidat épít, átjárót, vitorlát bont és közlekedik kontinensek közt *stb.*, kinek mi tetszik a metaforák sokaságában. A jog világa felől

szemlélve pedig mi mást lehetne erre mondani, mint hogy: *welcome to the machine* (avagy *üdv a fedélzeten*, ha valaki nem szeretné a *Pink Floyd*ot, s közelebb áll a szívéhez Jack Sparrow, a *Fekete Gyöngy* kapitánya és stílusa).

S ha már stílus: ejtsünk néhány szót, és nem is csak úgy *en passant*, kötelező jelleggel, hanem mert lényeges. *Szerintem*. (Annál is inkább, mert ez volna a harmadik szál, ami az értekezés egészét a szerző irodalmi professzionalizmusával közvetlenül összeköti.) Az opponens – csak így harmadik személyben, mint Poirot – határozott örömmel nyugtázta, amivel egyébként már régen tisztában volt: Falusi Márton *tud* írni. Nyelvében gazdag nemzet az övé („*enyém, tiéd, miénk*”) – s mint tudjuk, eleve ott él –, a szerző pedig igencsak kiválóan gondolja – akár Esterházy Péter a „magyarodat” – a ráhagyományozott szavakat és javakat. Végre valaki, azon kevesek egyike, akinek a jogtudományi publikációin nem kell folyton elaludni. Néha persze így is, de jobbára csak akkor, ha másokat idéz. (Például engem. Nyáréjszaka volt, feladtam a küzdelmet a szöveggel, amikor egy újabb idézethez érkeztem. Háromszori nekifutás: mi van!? Elég, hagyjanak békén a tudományukkal. Másnap reggel kénytelen voltam szembesülni a lábjegyzettel: az inkriminált mondat tölem származott...) Ám visszatérve: H. Szilágyi István is felfigyelt az értekezés szövegének stiláris leleményeire, nyelvi variabilitására, érzékletesen szembeállítva e jellemzőket „a tudományos textusok megszokott mechanikus kopogásával.” A régi írógépek billentyűzetének monoton visszhangját mindannyian hallhatjuk gyakran, ha jogtudománnyal foglalkozó szövegeket olvasunk (vagy bírói ítéleteket; vagy törvényszövegeket – szárazak, mint Stendhal-nak volt a *Code Napoleon*; igaz, ő legalább kihozott valami jót mindebből *A pármai kolostor* írása során). Szerencsére Falusi Márton megkímél bennünket a beépített unalomtól, a teoretikusan komplikált szövegrészeket éppúgy képes lendületessé tenni, mint az egyes diskurzusanalíziseket, ahol eleve „szabadabb volt a keze.” (Az irodalomtudományban és részben a filozófia területén efféle stiláris fordulat már az 1990-es években lezajlott, gondoljunk csak Odorics Ferenc, Szilasi László, Farkas Zsolt, Jánossy Lajos, Papp Zsolt vagy épp Vajda Mihály írásaira. Szakma ugyan mind, szigorúan, ám mégsem készítenek az olvasót arra, hogy kétségbeesetten Gabriel García Márquez után kiáltson: ugyan csináljon már valamit a kéziratokkal. A jogtudomány még várat magára e tekintetben, ám Falusi Márton értekezése része lehet egy olyan folyamatnak, amelynek során egy rontott nyelv helyébe valami jobb lép.) Kiforrott, teljes poétikai eszköztár működését figyelhetjük meg a szövegben. Javasolom, tanuljunk írni – például – Falusi Mártontól. Mondatai világosak, letisztultak (nem akarok gonosz lenni, így nem nevesítek, de a honi – avagy *hazai* – jogfilozófiából ismerni rémületes ellenpéldákat). A mondatok és bekezdések hossza, tagoltsága, arányai: harmonikusak. Összegezve: a szöveg olvastatja magát; márpedig jogelmélethez ennél komolyabb dicsőretet társítani nem tudok.

Így aztán egy retorikai *nige dori*-val – ezt nevezik a „szabadulás művészetének” a japán harcművészet egyik ágában – ellépnék a stiláris kérdések további taglalásától; térjünk át a szerkezet problémáira. Már ha lennének. Szerintem nincsenek. Az előbb emlegetett mondatokhoz és bekezdésekhez hasonlatosan világos, áttekinthető és érthető az egész (részei úgyszintén); egyik szövegegység sem nyomja agyon a másikat, a lábjegyzetek sem a főszöveget (pedig van belőlük elég – az egyetlen adat, amit opponenstársam meghagyott nekem – szám szerint 897). A felépítés logikus, a szöveg belső *haladási* iránya (*itt legalább tudni, honnan hova*): biztonságos ösvény. Mit mondhat erre az olvasó és opponens? *Kedves Jelölt Úr, Tisztelt Szerző Barátom: faja a tartalomjegyzék*. Dehogy mégis valamit. Annak ellenére, hogy H. Szilágyi István strukturális változtatásokra tett javaslatát (miszerint az első fejezet utolsó két alfejezetét érdemes volna az értekezés végén elhelyezni), mindenképp megfontolandónak tartom, magam valamelyest másként látom a szerkezet esetleges átalakításának lehetőségét. Az én szememben ugyanis Falusi Márton értekezése nem *egy* könyv, hanem *kettő*. (Tartalmában ugyan sokkal több: ha a felvetett kérdések, problémák számát tekintjük, azok megválaszolására, megoldási kísérleteire teljes életművet lehetne felépíteni.) Véleményem szerint a dolgozat két nagy fejezete önállóan is megáll a lábán, s ha mást nem, annyit mindenképp érdemes volna átgondolni, hogy ha egyszer – remélem, mihamarabb – az értekezés nyomtatásban napvilágot lát, akkor legyen *kétkötetes* verzió: egy önálló, a teoretikus

kérdéseket tárgyaló monográfia, majd folytatásaként az egyes diskurzusanalíziseket magában foglaló gyűjtemény. Egy ilyen szereteágazó, hatalmas szövegkomplexum egyszerre – mint a híres-hírhedt *Pléhcsárdában* a rántott hús (az is *haza*, míg el nem felejttem, a CNN is bemutatta *Magyarországgént*) – talán túl sok.

Miként nem kevés – ha csak az első fejezetet nézzük önmagában – a *módszertan* sem. *Na, itt vagyok bajban*. Az értekezés lenyűgöző szakirodalmi apparátust mozgat, mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt. Doktori értekezésekkel kapcsolatban – szerencsére szörványosan – megfogalmazhatóak olyan kritikák, melyek szerint kevés a releváns hivatkozás – olvastam olyat, amelyben összesen 7 azaz hét db egyéb traktátus tűnt fel, s ez különösen a jelölt 415 tételével szemben igen karcsú. Falusi Márton dolgozatát illetően efféle kritika fel sem merülhet. A névsort opponenstársam felolvasta, nem ismétlem, a tanító néninek – illetve most a Tisztelt Bizottságnak – jelentem: *nyikto nye átszúsztvujet*, mindenki itt van. *Pedig senki se hívta*, folytathatnánk a Trabant zenekarral, ám ez nem volna igaz, hiszen hívta mindannyiukat: a szerző. Talán – s ez tényleg csak talán – túl sokakat is, talán túl nagy lett a party. A bámulatot mennyiségű és diverzitású hivatkozás-és utalásrendszert feltérképezve az olvasó néha érezheti magát úgy, mintha a négyszögletű kerek erdő közepén találná magát, egy tisztáson, s hiába vágya eljutni *a napsütötte sávig* (más néven: módszertisztaság) *fogalma* nincs, merre induljon el. Összességében persze lehet, hogy mindegy volna. A filozófiai pozíciók vonatkozásában mindig is Leszek Kolakowskival értettem egyet, aki a *Metafizikai horror* című könyvében a következőket írja:

*„Ma kulturálisan és gondolatilag éppoly lehetséges, hogy valaki nominalista vagy antinomialista legyen, mint volt a XII. században; éppoly megengedhető hinni vagy tagadni, hogy a jelenségek megkülönböztethetőek a lényegtől, mint volt a görögöknél; és egyaránt lehet azt gondolni, hogy a jó és a rossz közötti különbség véletlenszerű konvenció, illetve azt, hogy a dolgok rendjében testesül meg. Lehet valaki tiszteletre méltó akkor is, ha hisz Istenben, és akkor is, ha nem; civilizációnk normái sem azt nem tiltják, hogy azt gondoljuk: a nyelv tükrözi, sem azt, hogy teremti a valóságot; és akkor sem nézik ki az embert a jó társaságból, ha elveti, akkor sem, ha elfogadja az igazság szemantikai fogalmát.”*A szubsztantív álláspontok egyenértékűsége ellenére azonban koherens módszertanra – *állítólag* – szükség van (én ebben nem hiszek, vesse az első követ a jelöltre, akinek már valaha sikerült ilyet teremtenie). Az értekezés szerzője rendkívüli erőfeszítéseket tesz, hogy mindazt a metateoretikus hatást, ami érte eddigi pályafutása során, egységes magyarázó keretté formálja. Egyáltalán nem feleslegesen – ezért is mondom, hogy a filozófiai, tudományelméleti, politikai filozófiai, irodalom- és alkotmányelméleti előkérdések tárgyalása önálló könyvként is megállná, s talán úgy állná meg a legjobban a helyét – de (tartok tőle) reménytelenül. Számtalan felhasználható fogalom és elképzelés adódik, ám egyszerre játékban tartani Foucault és Derrida, Adorno, Luhmann és Habermas, de Man és Rorty és *mindannyiuk* vízióit: a lehetetlennel határos, megannyi ellentmondás és elágazás. Bizonyos terminusok átvétele kifejezetten termékenynek bizonyul, miként a szöveg egyik szervező elveként hatékonynak mutatkozik a mondandó H. Szilágyi István által is észrevételezett dichotomikus fogalmak keretei közé építése, ám nem vagyok meggyőződve arról, hogy a konkrét diskurzusanalízisek előkészítéséhez mindre szükség volna (Luhmann bináris kód jelölését például magam is túlzásnak érzem *haza* és *haladás* relációjában; nem, így nem tudom elképzelni, túl kemény, túl szigorú, és túl erősen a nevezetthez kötődik).

Amit a konkrét elemzések megalapozásaként feltétlenül megtartanék, az egyrészt Robert Cover *társadalmi nomosz* koncepciója (ami a politikai/morális/kulturális együtt létezés, a kollektív identitás kialakításának, valamint a jog és az irodalom ebben betöltött szerepének vizsgálata során mozgósítható), illetve a foucault-i episztémé gondolata (ami a társadalmi tudásformáknak a *haza* és *haladás* fogalmi keretébe illesztését segíti elő – függetlenül attól, hogy az említett fogalmak egyáltalán alkamasak-e, azaz tudományosan igénybe vehetők-e az eszmetörténeti és kortárs folyamatok megragadására).

Az értekezés metodológiájának szemügyre vétele óhatatlanul magában foglal legalább egy pillantást az objektivitás lehetőségének és/vagy lehetetlenségének kérdésére (s kapcsolja vissza az olvasót a szöveg tudatalattijához). E ponton hadd legyek kissé bátortalan és posztmodern, *folyamodnék citátumhoz*. A zseniális Pierre Bourdieu egy eszmetörténeti munkájának felvezetéseként, konkrétan *A tudomány tudománya és a reflexivitás* címen publikált előadásainak egyikében az alábbiakat írja a tudományszociológia történetének elbeszélése nehézségeire reagálva. „[N]emcsak könyvtárnyi irodalma miatt nem könnyű a tudományszociológia történetével foglalkozni, hanem azért sem, mert olyan mező ez, melynek története (többek között) küzdelmek tárgya. Minden egyes szereplő olyan képet alkot róla, amely megfelel a történetben elfoglalt helyének és a hozzá kapcsolódó érdekeknek, azaz a különböző történeti leírásokat nagyban befolyásolja leírójuk álláspontja, így nem tarthatnak igényt a megfellebbezhetetlen igazság státuszára. Mellesleg most alkalmunk nyílik megfigyelni a reflexivitás működését: amit az imént mondtam, óva inti a hallgatóságot, hogy ne higgyen automatikusan a szavaimnak, és óva int engem, aki mindezt mondom” – mondja Bourdieu – „nehogy előnyben részesítsem valamelyik álláspontot, sőt mi több, nehogy engedjek a kísértésnek, és objektívnak érezzem magam pusztán amiatt például, hogy senkinek sem adok igazat.”

Miért ne volna ez igaz Falusi Márton értekezésére is? Annak is megvan – a dolgozat saját szóhasználatát követve – a tudományos és eposzi karaktere. A tudományos jelleg vitathatatlan: alapszabályok betartva, fogalomrendszer, alapvetések, kifejtés, gondolatmenet, konklúzió, hivatkozás, szakirodalom *stb.*, minden adott, az olvasó nyugodt lehet, *a lady biztonságát szavatolja a szerző*. Az eposzi – azaz az elbeszélő s egyben az elbeszélést legitimáló – dimenzió viszont külön szemlélődést igényel, érdemes. Vegyünk – ha nem is egy *csonkagúlát* – csak egy ismételt kiragadott példát. A szerző – s nem tesszük fel a kérdést, *ki az vagy mi az*, messzire vezetne – híven és pontosan rekonstruálja a kortárs magyar irodalomértést meghatározó, kánon rögzítő vagy kánon formáló szándékú narratívákat (Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály, Margócsy István valamint a kollektív – nemzeti – irodalmi tudat megőrzése/fenntartása mellett kiálló „üdv történeteket”, rámutatva azok belső ellentmondásaira, hagyománytörténeti és elméleti ambivalenciáira. Kiemeli, hogy egyik történet sem képes a másikat is kínzó tehertereltől szabadulni – „*a másik oldal szembe magával magamagával vár*”, ismét a Trabant zenekar –, hiába deklarálják többnyire egybehangzóan, hogy például *nagyelbeszélések* többé nem lehetségesek, mégis azokat írják. S ez igaz Falusi Márton értekezésére is – ahogy mindannyiunkéra, ha bármi módon a múlt felé fordulunk – ; az elfogulatlan, ítélkezés nélküli, prezentista és eszmetörténeti összegzésben ott rejlik az implicit *grand recit* a maga kiiktathatatlan normatív elemeivel együtt: tart valamerre – *hazafelé* –, az irodalom közösségi létmódját mentené meg (miként az alkotmányét is), ha lehet, a posztmodern teóriával és értékválsággal vagy relativizálódással szemben. Ha valóban így van, sőt, ha kívánatosnak is tekintenénk az irodalom és az alkotmány efféle szerepének újra teremtését, úgy gondolom, nem lehet már. Párhuzamos elbeszélések léteznek, egyként lehetnek érvényesek, ahogy Falusi Mártoné úgyszintén felülír, és teremt új kánont mindkét tudományterületen.

Ami a dolgozat kulcsfogalmainak – társadalmi nomosz, kollektív identitás és emlékezet, haza és haladás *stb.* – használatát illeti, az értelmezésem és a véleményem nem különbözik H. Szilágyi Istvánétól, így csak annyit mondanék – ha szabad – hogy: azt fenntartom.

Miként a dolgozat összértékelését tekintve is: a szerző munkája messze túlteljesíti azokat a követelményeket, amelyek egy PhD-értekezéstől elvárhatóak, minden tekintetben bizonyítja, hogy az életmű – s immáron a magyar irodalom- és jogtudomány – szerves részét képezi, s hogy folytatásra érdemes. A doktori fokozat oda ítélésére úgyszintén. Mindezek alapján a Tisztelt Bizottság felé azzal a javaslattal élnék, hogy Falusi Márton számára e titulust – a lehető legjobb minősítéssel – szavazza meg.